

Žarko MULJAČIĆ
Freie Universität, Berlin

O PORIJEKLU PREVEDENICE PRVIDAN (I SL.) 'PONEDJELJAK'

Autor traga za boljim i(li) potpunijim objašnjenjem arhaizma *prvidan* (i sl.) 'ponedjeljak'. S obzirom na to da je vjerojatni predložak *prindi* (od PRIMUM DIEM) zabilježen pred sedamdesetak godina u samo jednom furlanskom selu (gdje je u međuvremenu izumro) i da se radi ne samo o rijetkom nego i o relativno mladom leksemu koji je, od 1440. god. dokumentiran svega četiri puta, opravdano je pomišljati da smo tu prevedenicu mogli primiti (i) iz nekog drugog vrela.

Arhaizam *prvidan* nije izoliran naziv za prvi radni dan u tjednu nego je on dio niza numeričkih naziva za skoro sve radne dane u tjednu (osim za 'subotu' i, uvjetno, za 'srijedu') koji se računaju po broju dana koji ih dijeli od nedjelje a ne od subote (kako se prakticiralo u liturgičkom latinskom, gdje se *feria secunda* odnosi na 'ponedjeljak', i kako se još uvijek govori u grčkom (gdje δευτέρα sc. ημέρα, doslovno 'drugi (dan)', znači 'ponedjeljak', dok se za 'utorak' rabi τρίτη sc. ημέρα, tj. doslovno 'treći (dan)').

Ishodište te terminolojske "reforme" moglo bi se, prema O. Kronsteineru, nalaziti u izumrlom romanskom jeziku koji se do 10. st. sporadično govorio u srednjoj i istočnoj Austriji i u zapadnoj Mađarskoj, koji Kronsteiner zove (staro)ladinskim, smatrajući tzv. retoromanski (dakle i furlanski) njegovim živim dijelom, dakle upravo na ozemlju kojim su se, na potezu od rijeke Enns do Pečuha, preci današnjih Slovenaca i Hrvata kretali u doba seobe naroda.

Poznato je, da su vjerovjesnici iz raznih (nad)biskupija njemačkog govornog područja evangelizirali Slavene od 7. st. dalje, ali je sasvim malo poznato da je priličan dio stanovnika Salzburga i okolice, uključujući i mnoge svećenike, bio sve do 10. st. romanskog materinjeg jezika. Iz nepoznatih razloga navodno su ti misionari "reformirali" hemeronimički sustav i prenijeli odgovarajuće prevedenice Slavenima. Tako su panonski i karantanski Slaveni posjedovali prije dolaska Svete braće (865. god.) nazive u suprotnosti s grčkom, gotskom i latinskom praksom. Ćiril i Metod morali su ih

“primiti na znanje”. Zaslugom njihovih učenika oni su se proširili u ostale slavenske jezike.

Pozabavit ću se, dakle, problemom, za koji se držalo da je riješen (Skok, *ERHSJ*, III, 61–62, s. v. *prvī*) dok nisu otkrivene slabosti furlanskoga vrela (usp. Frau 1993) i otvorene perspektive za “bolje” rješenje (usp. Kronsteiner 1982–1993). Novo mišljenje nije, na žalost, dosada poduprto čvrstim faktografskim dokazima pa je dalja diskusija ne samo moguća nego i poželjna.

Ovaj ću rad podijeliti u dva poglavlja: 1. Geneza i razvoj tumačenja jedne hrvatske posebnosti, 2. Zaključci.

1.

U svom prvom radu o slavenskim nazivima dana P. Skok (1925) ukazuje na dvije osobitosti tog nazivlja: 1. u njemu ne postoji ni najmanji trag mnogobožackog nazivlja; 2. brojčani nazivi (npr. *utorak*, *četvrtak*, *petak* i sl.) računaju se od nedjelje a ne od subote kao što je, npr., slučaj u grčkome, crkvenom latinskom i portugalskom nazivlju. Na osnovu jednog sitnog podatka koji duguje svom učitelju W. Meyer-Lübkeu (*REW* 6754, ²1924), tj. postojanju naziva *prindī* (naglasak je pogrješan; treba: *prindi*) za ‘ponedjeljak’ u furlanskome, Skok malo prebrzo zaključuje da su se na ozemlju akvilejskog patrijarhata (nadbiskup akvilejski nosio je i nakon raskola Crkve naziv *patrijarh*) nazivi dana računali počam od nedjelje s razloga što je to »kršćanskije«.

»Ce mode de calcul était sans doute inspiré par le souci de se conformer le plus possible à la conception chrétienne suivant laquelle c'était le dimanche le jour le plus important de la semaine, et non pas, comme chez les Juifs, le samedi; il réalisait une adoption complète de la pensée chrétienne, et les Slaves l'ont fait leur, modifiant ainsi pour leur compte le système numéral de dénomination des jours de la semaine« (Skok 1925, 18).

Iz zadnjeg stavka moglo bi se zaključiti nešto što Skok izričito ne kaže, tj. da su Slaveni prije dolaska u zonu pokrštavanja u kompetenciji Akvileje poznavali židovsko-grčki model nazivlja. Naglasak te studije sastoji se u osporavanju nekih stavova F. Miklosicha (1876) koji je mislio da su slavenski nazivi za ‘subotu’ posuđenice iz starovisokonjemačkog, a oni za ‘srijedu’ kalkovi iz istog izvora. Skok misli međutim, da se *sobota* > *subota* mora pripisati balkanskom a *sobota* jadranskom latinitetu. S obzirom na veljotski lik *mis(s)edma* ‘srijeda’ (od *MEDIA HEBDOMAS*), samo neki nazivi za taj dan mogli bi biti kalk starovisokonjemačkog predloška.

P. Skok nije tada još raspolagao podacima o hrvatskim refleksima “furlanskog tipa”. U svom drugom članku, u kojem usput polemizira s Durnovom (1926) u svezi s nazivima za ‘subotu’ i ‘nedjelju’, P. Skok (1928) spominje što je u međuvremenu pronašao na teritoriju srednje Dalmacije:

»Le type frioulan *prindī* < *primus dies* ‘lundi’ se trouve aussi dans les parlers čakaviens des environs de Trogir (Traù), à Trogir et dans les îles de Brač (Brazza), Šolta et Vis (Lissa): *prvidan* à Kaštela, *providan* à Trogir, *pārvī dān* à Vis. A Kaštela (près de Split) et à Trogir, l'expression est considérée comme

un nom composé. On n'en décline que la seconde partie: *od prvidna do subote* 'du lundi au samedi', tandis qu'à Vis on décline également les deux éléments: *od pārvōga dnēva*, etc. La région de Zagorje, limitrophe des environs de Trogir, ne connaît que la périphrase du type *ponedjeljak*«, *ib.*, 87.

S obzirom na veliku udaljenost između tog areala i Akvileje Skok sad pomišlja na splitskolatinski odnosno splitskoromanski kao središte iz kojega su potekli ti kalkovi:

»L'aire du calque linguistique de *prvidan* est trop éloignée du frioulan *prindī* pour qu'on puisse le tenir pour une simple traduction de ce dernier: nous y voyons plutôt le calque du terme roman de l'Église de Salone vers l'époque de l'arrivée des Slaves dans la contrée. Nous en concluons donc que sur la côte orientale de l'Adriatique deux expressions étaient alors en usage pour désigner le lundi, à savoir: a) *primus dies*, représenté par *prvidan* et *prindī*; et b) *lunae (dies)* représenté par le végliote *loine* (Bartoli, *Das Dalmatische*, II, pp. 124, 201 et 337, § 209) et *lojnko*, *lojnkodai* et *lōjnīk* (*ibid.*, pp. 37 et 201), où *-ko*, *-ik* est dû sans doute à l'influence du nom du jour précédent: (*dies*) *dominicus* (cf. *la domjenka*, *ibid.*, pp. 37 et 180). — L'ancienneté du composé slave se trouve confirmée par le fait que le parler de Trogir conserve encore le pur adjectif *v̋torьj* [sic] 'mardi', sans l'adjonction d'aucun suffixe qui lui donnerait la valeur d'un nom: *utōri* (cf. tch. *úterý*, etc.)«, *ib.*, 88–89.

Četvrt stoljeća kasnije (Skok, 1953) naš je autor, očito oduševljen velikim brojem hrvatskih posuđenica sigurnog akvilejskog, dakle furlanskog porijekla, a još više nizom novopronađenih refleksa riječi *prindi* (sad bilježi naglasak na ispravnom mjestu slijedeći *REW*³, 1935, ali s akutom a ne s gravisom) na širokom području od Lošinja do Paga i Ista, šutke odbacio solinsko-splitsku "vezu" i bezrezervno se založio za furlansko podrijetlo te prevedenice. Mogućnost da bi se moglo raditi o furlanskom slavizmu nije uopće razmotrio.

Zabilježeni likovi na Lošinju (*parvi dān*, *parvi dōan*), na Susku (*parvi dān*), Iloviku, Olibu (*parvi dān*), Silbi (*parvi dān*), Istu (*parvi dūn*), Pagu (u Novalji po usmenom saopćenju J. Hamma: *prvi dān*) i u srednjoj Dalmaciji (time misli po svoj prilici na podatke iznesene u Skok, 1928) nisu mogli nastati analogijom sa st. crkv. slav. *v̋toryj (d̋nъ)* »jer su Slaveni poimeničili redne brojeve četvrti, peti kao i *v̋toryj* sa *-nik* ili *-ik* i *-ьk*: *utornik* = *utorak* kao i petak i četvrtak, a u *prvi dan* je prevedeno i *dies*«, *ib.*, 58.

Ne posjedujući nikakve dokaze za svoju generalizaciju Skok je utvrdio da je i »na teritoriju oglejske patrijaršije pored poganske denominacije djelatnih sedmičkih dana *lunis*, *martis* (...) postojao i grčki numeralni sistem za sedmične radne dane kao i u slavenskom: Δευτέρα (sc. ἡμέρα) 'ponedjeljak' (kod Slavena *v̋toryj* za utorak (.....)«, *ib.*, 58. Po svemu sudeći furlanski *prindi* bio je jedini furlanski naziv numeričkog karaktera (koji je po prostranstvu bio vrlo ograničen); osim toga Skok se nezgrapno izrazio da su »Slaveni prigrlili grčki numeralni sistem samo u nazivima *utorak*, *četvrtak*, *petak*« (*ib.*, 58), iako je dobro znao, da je u Grka 'drugi dan' naziv za 'ponedjeljak'.

Iako je već tada bilo poznato da je na području današnje zapadne Mađarske po-

stojao u ranom srednjem vijeku kasnije izumrli *Nordostromanisch*, tj. jedan zapadno-romanski idiom kao nastavak noričkoromanskoga (alpskoromanskog) govora (usp. Kranzmayer, 1939; Kuhn, 1952, 152–153), Skok ne uzima u obzir te radove a ni mnogo stariju monografiju A. Stender-Petersena (1927), u kojoj je mogao pročitati opširno poglavlje o nazivlju dana (str. 432–442) i o možebitnom gotskom utjecaju na njih, u doba kad su Goti živjeli na obalama Crnog mora. Taj se ne tiče doduše *prvog dana* već cijelog sustava. Iako je neuvjerljiv, trebalo ga je spomenuti ako ni zbog čega, jer taj autor dopušta mogućnost da su Slaveni odbacili grčko-gotski sustav brojenja dana i preuzeli jedan potpuno nov sustav («...es ist zweifellos Kyrills und Methods Wirksamkeit in Mähren und Pannonien zuzuschreiben (teilweise auch den röm.-deutschen Missionaren [podvukao Ž. M.]), wenn statt des alten griech.-got. Systems, das die Slaven vor Jahrhunderten [dakle, prije seobe, op. Ž. M.] akzeptiert [sic], ein völlig neues System zustande kam» (*ib.*, 439). Usput budi rečeno, da nam gotski tekstovi daju imena samo nekih dana, tj. za 'subotu' (*sabbatō dags*), 'nedjelju' (*afarsabbatē dags*), 'petak' (*fruma sabbatō* ili *paraskaiwē*), usp. Buck, ²1971, i da indirektno znamo naziv za 'četvrtak', pošto u nekim bavarskim govorima postoji gotizam *Pfingstag* (*Pfingstag* i sl.). Radi se (usp. Kranzmayer, 1929, 50, 90) o gotskom predlošku, kojim je posuđen grčki hemeronim πέμπτη (ἡμέρα) > **pintadags* a ne o prevedenici (tada bi gotski oblik glasio **fimtadags*), v. i Eggers, ³1986, 138 ss. Možda su i bavarski i austrijski nazivi za 'utorak' tipa *Erchtag* i sl. došli preko gotskoga koji je, navodno, posudio poganski grčki naziv u svezi s bogom Aresom (ἡμέρα Ἄρεως) pomiješavši ga (pod)svjesno s imenom osnivača arijanske sekte (lat. *Arius*, got. **Arjaus* ili **Arjōs*), usp. Kranzmayer, 1929, 25 ss.; Eggers, ³1986, 138; analogan bi bio i bavarski oblik za 'petak' *Ferintag* (*Pferintag* i sl.), koji bi nastavljao gotski refleks **pareinsdags* prema grčkom παρασκευή, *ib.*, 57; 138.

U posthumnom *ERHSJ* III (1973), s. v. *přvī*, str. 61–62, čitamo definitivno Skokovo mišljenje o tim prevedenicama; zanimljivi su novi podaci iz Boke kotorske. Tu čitamo:

»Kao sintagma govori se *prvi dan* (na Kvarneru, zadarski otoci, Split) = *přvī dan*, gen. *přvōga dněvi* (Prčanj), kao složenica *prvidan*, gen. *prvidna* (Stulić, Trogir) = *prvidan* (Dobrota, u govoru starih žena) = *prvidan* (Lastva) = *prvidan*, gen. *prvidana* (i to u Prčnju) 'ponedjeljak'; prevedenica je (calque) od *primus dies* = *lunae dies* (u tal. i u retorom. narječjima, furl. *prindi* 'ponedjeljak').

Na tu prevedenicu upućuju i odlomci u nekim drugim etimološkim člancima u *ERHSJ*, npr. s. v. *djelo*, I, 413; *utorak*, III, 552. Skoku je promakao podatak u *ARj* X (1931), s. v. *ponedjeljnik*, str. 737, po kojem, uz novije oblike, i Mikalja pozna *prvi dan* u značenju 'dies lunae', 'feria secunda', doduše samo u definiciji.

Nakon izlaska *ERHSJ* objavljeni su podaci za Brusje (o. Hvar) (*parvī dōn*) i Dračevicu (o. Brač) (*věli prvī dōn* 'veliki ponedjeljak'), usp. Hraste–Šimunović–Olesch, I, 1979, 780, 1316, 1247. Katičić (1980, 32) prihvaća Skokovo mišljenje po kojem »Die gemeinslawischen Benennungen der Wochentage beruhen also auf einer aquileiensischen Zählung«. Kao etimon riječi *prindi* uzima akuzativni oblik *primu(m) die(m)*. Međutim, ni on ne raspolaže dokazima da su i imena drugih dana postojala u furlan-

skome u numeričkom obliku. Posebno je pitanje starost i frekvencija jedinog furlanskog "dokaza", o čemu je prvi pisao Frau (1993), čime je ukazao na potrebu da se o tom problemu dalje diskutira.

Kako je vidno, svi hrvatski likovi riječi koja nas zanima (osim onoga kod Mikalje) zabilježeni su u 20. stoljeću. Što se tiče italomanskih refleksa od *PRIMUM DIEM*, najstarije dosad poznate potvrde furlanskog *prindi* nalaze se u cividalskim tekstovima iz god. 1400, koje je objavio Joppi (1878, 199–200). Na njih upućuje i Bruppacher (1948, 70–71), spominjući (*ib.*, 99–101) i da u selu Borgomaro (Ligurija) (v. *ALS*, II, karta 329) postoji *primmu di 'id.'* Od rječnika v. Pirona (1871), s. v. *Il Nuovo Pirona* (1935, 810, s. v.) nalazi *prindi* u jednom tekstu furlanskog romanopisca P. Zoruttija (1792–1867) iz 1847. i drži ga arhaizmom. Frau (1993) ističe, da se u građi, skupljenoj za *ALI (Atlante Linguistico Italiano)*, tj. za najveći talijanski lingvistički atlas koji je još neobjavljen, nalazi samo jedna potvrda za *prindi*, u selu Racchiuso (općina Attimis), u blizini grada Cividalea, gdje ju je U. Pellis zabilježio 1926. godine, u govoru tada šezdesetogodišnjeg L. Pellegrinija. *ASLEF* (usp. G. B. Pellegrini, ed., I, 1972) bilježi tu potvrdu na tabli 27 (pojam 160). On je (G. Frau) htio ustanoviti da li se još govori, posjetio je to selo 26. travnja 1991. i u razgovoru s devedesetogodišnjom kćerkom L. Pellegrinija, saznao, da ona tu riječ nije nikad čula, što ukazuje na mogućnost da je riječ *prindi* 1926. godine živjela samo u sjećanju njena oca. Kako se između furlanskih i hrvatskih govora nalaze danas slovenski govori (a u njima i u slovenskom književnom jeziku postoji samo tip *ponedeljek*), Frau (1993, 151) isključuje mogućnost da je furlanski mogao djelovati na hrvatske govore (i oni na njega).

Ne može se, naravno, isključiti mogućnost da je sličan leksem postojao nekoć bar u nekim slovenskim govorima i da je, možda, i u izumrlom veljotskom u davnoj prošlosti koegzistirao s tipom *lojnko*, koji je M. G. Bartoli zabilježio u govoru zadnjeg Veljota. Prije venecijanizacije furlanskih je govora bilo u Trstu i južno od njega, pa postojanje refleksa od *prindi* u slovenskome ne bi morao biti obvezni uvjet za njihov prijelaz u hrvatski (uostalom, riječi se mogu širiti i morem). Nije, međutim, opravdano da zaključke gradimo bez sigurnih argumenata, kao što to radi Bruppacher (1948, 132), koji misli da su u okolici Akvileje u 6. stoljeću koegzistirali nizovi: *feria secunda* 'ponedjeljak', *feria tertia* 'utorak', *media hebdomas* 'srijeda', *feria quinta* 'četvrtak', *feria sexta* 'petak', *sabbatum* i *dominica* i (s pomakom za jedan dan): *feria prima* 'ponedjeljak', *feria secunda* 'utorak', *media hebdomas* 'srijeda' itd. Pošto refleksi od *media hebdomas* 'srijeda' postoje, kako je već rečeno, i u Toskani, u nekim dijelovima sjeverne Italije, i u romanču, ne treba taj tip smatrati gotizmom (kako misli Stender-Petersen) i podupirati takvo mišljenje subotom, kao prvim danom sedmice, jer nas nitko ne sprječava da nedjelju i prva dva radna dana sedmice smatramo prvom polovicom sedmice.

Raspolažući s još manje argumenata nego "akvilejisti", austrijski slavist O. Kronsteiner više je puta nabacio mogućnost da su salcburški misionari kojih je materinji jezik bio staroladinski (ladinski je do 10. stoljeća govorio priličan dio stanovnika tog grada kao i brojni visoki crkveni dostojanstvenici), možda potaknuti od biskupa Virgila,

rodom Irca (postao biskupom 746, umro 784. god.), zaslužni za uvođenje "ispravnog" hemeronimičkog nazivlja. Ništa sličnoga nema u irskom jeziku a ni u staroengleskome, kojim su govorili neki članovi salcburške misije. Koji su im bili motivi, teško je reći. Kronsteiner ostavlja stvar otvorenom i ne niječe sasvim ulogu Akvileje:

»Posebno pozornost zasluži uvajanje kršćanskoga deljenja časa, tedna, ki je oštevilčen po crkvenolatskem zgledu (*feria prima, feria secunda*), vendar iz do dandanes nepojašnjene vzroka v slovanskih jeziki in deloma v starejši furlanščini za en dan premaknjeno. Če bi šele Ciril uvedel to poimenovanje, bi gotovo ostal pri grškem sistemu, ki začinja štetje pri nedelji kot prvem dnevu. Mi ne vemo, kaj bi lahko napotilo Virgila, da bi spremenil način štetja; ali pa je bil tega kriv Oglej?« (Kronsteiner, 1984, 53)

Iz Salzburga su se crkveni termini romanskog (i germanskog) porijekla širili u toku evangelizacije Slavena najprije po teritoriju te biskupije (od 798. nadbiskupije) koja je, po odluci Karla Velikoga (iz 811) dopirala do Drave i Dunava (u današnjoj Baranji), dakle po Karantaniji i Panoniji, zatim i južno od Drave (na teritoriju akvilejske patrijaršije) i šire.

S obzirom na to da O. Kronsteiner prihvaća tezu američkog povjesničara mađarskog porijekla Imbre Bobe po kojoj je središte Velike Moravske bilo u Srijemu (a ne u istočnom dijelu današnje Češke, u Moravskoj), gdje je Metod u Srijemskoj Mitrovici upravljao obnovljenom metropolijom kao nadbiskup, hemeronimi i drugi slovenizmi, koji su iz »predćirilometodskog književnog jezika« ušli u starocrkvenoslavenski koji se upravo formirao, proširili su se, zahvaljujući radu Svete braće i njihovih učenika, i po Hrvatskoj, Srbiji, Makedoniji, Bugarskoj i, odatle, po istočnoj Slaviji, dok su s druge strane, zahvaljujući uglavnom salcburškim misionarima, prodirali u smjeru Praga i Krakova (v. zemljovid u Kronsteiner, 1993, 141). Na taj je način starocrkvenoslavenski integrirao brojne nejugoistočno-slavenske lekseme u svoju makedonsku osnovicu. Obično se drži, da su Sveta braća došla pokrštavati Moravljane, što nije točno. Moravljani su bili već prije pokršteni. Sveta braća došla su u Moravsku (nije mnogo važno, je li ona bila gdje se dosad mislilo da se nalazila ili je njeno središte bilo južnije) da konsolidiraju tamošnju Crkvu u skladu s universalističkim težnjama Rima, koji je u toj pojedinosti uživao potporu Carigrada, a čemu su se opirali neki franački krugovi. Usp. Waldmüller-Ziegler (1970, 26).

Što se romanistike tiče, Kronsteiner je zaslužan jer je ukazao na simplificirana shvaćanja po kojima su Slaveni samo iz Akvileje dobili romanizme, što nije točno. Brojni su romanizmi, sudeći po njihovoj formi, značenju i geolingvističkim momentima, ušli u slavenske jezike, u prvom redu u budući slovenski jezik, i preko Salzburga. Tako se ima razumjeti geslo: »Es muß nicht immer Aquileia sein!« (Kronsteiner, 1982, 45). Za romanistiku nije važno što Kronsteiner nastoji minimalizirati broj bohemizama i moravizama u starocrkvenoslavenskom jeziku (usp. geslo: »Es muß nicht immer Mähren sein!«, Kronsteiner, 1993, 146).

Međutim, postojanje većeg broja "zapadnih" (romanskih, njemačkih, engleskih, irskih, slovenskih i latinskih leksičkih elemenata) posuđenica i kalkova u starocrkveno-

slavenskom jeziku, koji su u nj sigurno ili vjerojatno ušli preko jednog romanskog (Akvileja) i jednog poluromanskog (Salzburg) centra evangelizacije, ne povlači nužno za sobom zaključak da su "ispravni" hemeronimi istog porijekla.

Najslabija je točka u cijeloj stvari numerički naziv za 'ponedjeljak'. Njenoj vjerodostojnosti malo pomaže mađarski *hétfő* 'id.' (doslovno 'le chef de la semaine', usp. Skok, 1925, 15, 21). Nemaju puno veću snagu ni ostali mađarski nazivi za radne dane: *kedd* 'utorak' (od starijeg *ketüidd*, doslovno 'drugi dan'), *szerda*, *csütörtök*, *péntek* i *szombat* (usp. Kronsteiner, 1983, 42) jer je prvi termin (*hétfő*) semantički problematičan, a ostale su Mađari mogli dobiti i prije nego su stigli u današnju zapadnu Mađarsku.

Vrlo je nategnuta Kronsteinerova tvrdnja (1982, 44)

»Es ist immerhin beachtungswert, daß unter allen europäischen Sprachen bei der Benennung der Wochentage das Slawische (sowie das pannonische Ungarisch!) und das Alpenromanische übereinstimmen.«

pošto se zna, da slaganje u nazivu 'ponedjeljak' visi na vrlo tanku koncu, a ono u vezi sa 'srijedom' ima romanske pandane samo u romanču (dakle, u retoromanskome u Švicarskoj) koji posjeduje većinski ali ne stopostotno reflekse od MEDIA HEBDOMAS, dok su dolomitskoladinski oblici (usp. Kramer et al., *EWD IV*, 1991, 389) refleksi od MERCURII (DIES), tj. *mercuri* (i sl.), a isto vrijedi i za furlanski. Veljotski doduše ima *missedma* 'srijeda', ali se radi o jeziku koji nije alpskoromanski.

2.

Na žalost moramo konstatirati, da još uvijek ne znamo gdje je došlo do pomaka u slavenskoj hemeronimiji i gdje je nastao hrvatski *prvidan* (i sl.).

Savršen sistem sa sedam hemeronima brojčanog karaktera baltičkog sustava, uporedo s isto takvom odbačenom serijom slavizama, ima litvanski, dok letonski ima nepotpunu seriju od šest "autohtonih" hemeronima, dok za 'nedjelju' upotrebljava vjerojatnu prevedenicu (?) *svētdiena* 'sveti dan'.

Buck, ²1971, 1009, piše lapidarno:

»The new names were formed from native words according to the numeral system, as *pirmadienis* 'first day, Monday', etc. ... and were introduced in the standard language [misli: litvanski] in imitation of the Lett. terms, which already followed the numeral system except for *svētdiena* 'holy day, Sunday'.«

Pritom ne precizira jesu li Letonci "oduvijek" imali autohtone nazive ili su prije od Litvanaca postali puristi i "izmislili" svoje sadašnje nazive, tj. složenice s nesumnjivo letonskim sastavnicama. Kako nisam baltist, na to pitanje ne mogu odgovoriti. Kad bi se dokazalo, da su Letonci "oduvijek" imali slične nazive, onda bi cijeli problem trebalo razmotriti u novom svjetlu i iduće bi pitanje glasilo: Otkuda su Letonci (i Litvanci) dobili svoje nazive, ako ih nisu sami stvorili?

Upotrijebljena djela

- Bruppacher, H. P., *Die Namen der Wochentagen im Italienischen und Rätoromanischen*, Bern, 1948.
- Buck, C. D. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago, 1971, str. 1004-1011.
- Durovo, N., La semaine slave, *RES*, 6 (1926), 107-109.
- Eggers, H., *Deutsche Sprachgeschichte*, I, Hamburg, 1986.
- Frau, G., Antichi 'lunedì' friulani, u: Kramer, J.-Plangg, G. (edd.), *Verbum Romanicum. Festschrift für M. Iliescu*, Hamburg, 1993.
- Hraste, M. - P. Šimunović ... R. Olesch, *Čakavisch-deutsche Lexikon, Teil I*, Köln - Wien, 1979.
- Jedin, H. - Scott Latourette, K. (edd.), *Atlas zur Kirchengeschichte*, Freiburg etc., 1970.
- Joppi, V., Testi inediti friulani dei secoli XIV al XIX, *AGI*, 4 (1878), 185-376.
- Katičić, R., Slavica Foroiuliensia, *WSJ* 26 (1980), 28-32.
- Kramer, J. et al. (edd.), *Etymologisches Wörterbuch des Dolomitenladinisch*, I-V (A-R), Hamburg, 1988-1993.
- Kranzmayer, E., *Die Namen der Wochentage in den Mundarten von Bayern u. Österreich*, Wien - München, 1929.
- Id.*, Frühromanische Mundarten zwischen Donau u. Adria in deutschen u. slawischen Ortsnamen, *ZONF* 15 (1939), 193-244.
- Kronsteiner, O., Salzburg u. die Slawen. Mythen u. Tatsachen über die Entstehung der ältesten slawischen Schriftsprache, *DSS*, 2 (1982), 27-51.
- Id.*, Alpenromanisch aus slawistischer Sicht, *DSS*, 3 (1983), 27-48.
- Id.*, Virgil kot duhovni oče pokristjanjevanja Slovanov in najstarejšega slovanskega crkvenega jezika, *DSS*, 7 (1984), 133-147.
- Id.*, Das romanische Erbe in den slawischen Sprachen auf dem Territorium des Imperium Romanum, *DSS*, 12 (1987), 35-73.
- Id.*, Wie kommen die *Morawismen* an die *Morava/March?*, *DSS*, 33 (1933), 131-148.
- Kuhn, A., *Romanische Philologie*, I., Bern 1951.
- Miklosich, F. von, Die christliche Terminologie der Slaven. Eine sprachgeschichtliche Untersuchung, *Denkschriften der WA, Phil.-Hist. Kl.* 24 (1876).
- Nuovo Pirona = Pirona, A., et al. (edd.), *Il Nuovo Pirona, Vocabolario friulano*, Udine 1935.
- Pellegrini, G. B. (ed.), *ASLEF*, I-VI, Padova - Udine, 1972-1986.
- Pirona, J., *Vocabolario friulano...*, Venezia, 1871.
- Skok, P., La semaine slave, *RES*, 5 (1925), 14-23.
- Id.*, Les noms des jours de la semaine, *RES*, 8 (1928), 87-88.
- Id.*, Uslovi života glagoljice, *Slovo*, 3 (1953), 50-63.
- Id.*, *ERHSJ* I-IV, Zagreb, 1971-1974.

- Stender-Petersen, A., *Slavisch-germanische Lehnwortkunde. Eine Studie über die ältesten germanischen Lehnwörter im Slavischen in sprachlicher u. kulturgeschichtlicher Beleuchtung*, Göteborg, 1927; Hildesheim — New York, 21974.
- Waldmüller, L. — Ziegler, A. W., Die frühe Slavenmission, u: Jedin, H. — Scott La-tourette, K. (ed.), 1970, 26.
- Zagoda, F., *Sveto pismo Novoga zavjeta. Prvi dio: Evandelja i Djela apostolska*, Salzburg, 41959.

P. S. Poslije završetka ovog priloga izašao je članak Mario Enrietti, *Considerazioni sulla settimana slava*, *Europa Orientalis. Studi e ricerche sui paesi e le culture dell'Est europeo*, 13, 1994, numero 1, pp. 137-155, s kojim se, na žalost, nisam mogao na vrijeme upoznati.

SULL'ORIGINE DEL CROATO *prvidan* (e sim.) 'LUNEDÌ'

Riassunto

Nonostante il tipo maggioritario *ponedjeljak* 'lunedì' molte parlate croate ciacave e stocave che si parlano sulle coste e sulle isole da Lussino alle Boche di Cattaro usano un emeronimo differente, ossia *prvidan* (e sim.), letteralmente 'il primo giorno'. Esso sembra esser stato ricalcato sul friulano *prindi* < PRIMUM DIEM, parlato fino a pochi decenni fa in una zona assai ristretta del territorio friulano mentre tutto il resto usa dei riflessi di *LUNES (DIES). Cfr. *tertia fēria*, *terça feira*, *τρίτη* sc. *ἡμέρα* 'martedì' mentre per gli Slavi *utorak*, *vtornik* ecc. è 'il secondo giorno'. Alle questioni: 1. perché le lingue slave non seguono fedelmente il modello greco-latino; 2. è possibile che tutte le lingue slave abbiano avuto una volta anche un termine numerico per 'lunedì', sono state formulate diverse risposte. In sostanza vi sono due tesi: una "aquileista" (P. Skok) e una "salisburghesista" (O. Kronsteiner). Quest'ultimo attribuisce all'azione dei missionari provenienti da Salisburgo (dove si parlava, fino al 10. sec., anche un idioma romanzo alpino che K. chiama *antico ladino*) non solo l'invenzione del tipo 'primo giorno' ma anche la ristrutturazione numerica dell'intera emeronimia. Essendo le "prove" soltanto "logiche", la discussione sui due problemi continua.